

РЕЦЕНЗІЯ

професора кафедри соціальної роботи та реабілітації
Національного університету біоресурсів і природокористування України,
доктора педагогічних наук, професора **ГРИГОРЕНКО Тетяни Володимирівни**
на дисертацію **САМОСІЙНОГО Іллі Сергійовича** на тему:
**«Підготовка майбутніх соціальних працівників
до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності»**,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»
галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка»

Актуальність та доцільність дисертації. Постійні трансформації суспільства під дією політико-економічних криз зумовлюють незмінну актуальність дослідження підготовки майбутніх соціальних працівників. Карантинні обмеження через COVID-19 та повномасштабна війна призвели до стрімкого зростання кількості вразливих верств населення. Наслідки воєнного стану значно розширюють коло професійних завдань, до вирішення яких мають бути готові сучасні здобувачі освіти за спеціальністю ІІО «Соціальна робота та консультування».

Проблема фахової підготовки майбутніх соціальних працівників залишається у центрі уваги дослідників через динамічні трансформації суспільства, спричинені низкою чинників, зокрема політико-економічними кризами. Актуальність теми дисертаційного дослідження підкреслюють і виявлені дисертантом суттєві суперечності між: динамічним зростанням вимог до професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери та фактичним рівнем їхньої теоретико-практичної підготовки у вищій школі; суспільним запитом на здатність соціальних працівників до партнерської взаємодії з клієнтами та колегами й традиційними підходами до організації їхнього навчання в закладах вищої освіти; об'єктивною потребою у модернізації процесу підготовки майбутніх спеціалістів до міжособистісної комунікації та дефіцитом належного методичного забезпечення для реалізації цього завдання в освітньому процесі.

Отже, з огляду на потребу розв'язання виявлених суперечностей та актуальність проблеми дослідження, її теоретичної і практичної значущості, актуальність поданої на рецензування дисертації на тему: «Підготовка майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності» не викликає сумнівів.

Сутність обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації під час її виконання, забезпечується застосуванням методології, адекватної меті та завданням, специфіці об'єкта і предмета, використанням необхідного комплексу методів дослідження, а також практичним упровадженням отриманих результатів. Представлена в роботі джерельна база характеризується достатньою кількістю сучасних інформаційних джерел та їхньою різноманітністю. Науковий апарат дисертації окреслено вдало, предметом чітко визначено головний аспект дослідження, що зумовило доцільну постановку мети та завдань дослідження, переконливість наукової новизни та практичної значущості результатів дослідження.

Достовірність представлених до захисту провідних положень і висновків забезпечується теоретичною обґрунтованістю вихідних позицій та їхньою експериментальною перевіркою, застосуванням комплексу теоретичних, емпіричних та статистичних методів наукового дослідження, системним аналізом досліджуваних педагогічних явищ і фактів, перевіркою обраних критеріїв і показників, достатньою апробацією дослідження.

Структура дисертації є обґрунтованою й логічною. Вона складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (217 найменувань, зокрема 67 – іноземною мовою) та 19 додатків. Анотації подані українською та англійською мовами відображають зміст дисертації, висвітлюють суттєві аспекти роботи. Логіка і послідовність викладу тексту дисертації відповідає вирішенню поставлених завдань.

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, поставлено для вирішення завдань, схарактеризовано об'єкт та предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну та окреслено практичне значення одержаних результатів, надано відомості щодо їх апробації та упровадження, кількості публікацій, що засвідчує належний науковий рівень дисертації.

У **розділі першому** представлено дисертаційного дослідження «Підготовка соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності в закладах освіти як педагогічна проблем» здійснено аналіз стану розробленості проблеми підготовки соціальних працівників до міжособистісної взаємодії в педагогічній теорії та практиці, сучасних методологічних підходів та нормативно-правової бази підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності в закладах освіти, охарактеризовано базові поняття дослідження. Коректними, на нашу думку, є визначення поняття «міжособистісна взаємодія соціальних працівників у професійній діяльності», як ключовий соціально-психологічний, психопедагогічний процес, що забезпечує встановлення контактів, ефективне спілкування, організацію спільної діяльності та досягнення взаєморозуміння між суб'єктами – майбутнім соціальним працівником і клієнтом, викладачем і студентом, колегами та іншими особами у освітньому та професійному середовищі; та поняття «підготовка майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності», як складний, багатогранний процес, предметом якого є набуття теоретичних знань і практичних умінь здобувачів освіти щодо побудови та провадження міжособистісної взаємодії під час виконання професійних функцій при дотриманні етичних стандартів соціальної роботи та розвитку індивідуально-психологічних якостей майбутніх соціальних працівників, потреби в самовихованні, саморозвитку та самовдосконаленні.

У **розділі другому** роботи «Моніторинг стану готовності майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності» здійснено аналіз освітньо-професійних програм та з'ясовано стан підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності; розроблено комплекс діагностичних інструментів для оцінки готовності майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у їхній професійній діяльності, та представлено результати первинної діагностики на констатувальному етапі експерименту.

Привертають увагу виокремлені компоненти (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний) та критерії досліджуваного процесу: адаптативність, гнучкість у спілкуванні; критичність мислення; комунікативність; емоційний інтелект; психоемоційна саморегуляція; здатність до саморозвитку; розуміння соціальних процесів; розуміння потреб клієнта; етичність поведінки; загальна готовність до професійної діяльності.

Відзначаємо розроблений комплекс авторських діагностичних методик для визначення вихідного рівня готовності майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності.

У **розділі третьому** «Експериментальна перевірка педагогічних умов підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності» представлено теоретичне обґрунтування педагогічних умов та моделі підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності; методику проведення та аналіз результатів формувального етапів експерименту.

Відзначаємо різноманітні інтерактивні та цифрові технології («навчання через досвід» (experiential learning), інтерактивного, ситуаційного, проєктного та інформаційно-комунікаційного навчання), комплекс форм організації освітньої діяльності (лекційним і практичним заняттям, тренінгам, вебінарам, неформальній освіті, індивідуальним консультаціям, роботі студентських наукових гуртків, самостійній роботі, менторському супроводу під час виробничої практики, волонтерській діяльності тощо); засоби (навчально-методичні комплекси з дисциплін, відеолекції та відеоаналіз професійних ситуацій на YouTube-каналах кафедри, факультету чи викладача, відповідне технічне оснащення аудиторій, навчальні групи в соціальних мережах і мобільних застосунках, освітні інтернет-ресурси (E-learning) та спеціалізовані сайти) та виділені групи методів і прийомів навчання

(мотиваційне інтерв'ю, кейс-методи, навчальні проєкти, аналіз ситуацій соціальної роботи, ситуаційні завдання, моделювання й симуляція професійних ситуацій, написання есе, супервізії та інтервізії, фасилітація, медіація, емпатійне спілкування, активне слухання, кластери, вікторини, аналіз наукових джерел, методи вербально-комунікаційної взаємодії, ведення рефлексійного щоденника, портфоліо, інтерактивні та арттерапевтичні вправи), застосування яких сприяє формуванню всіх компонентів готовності до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності.

Родзинкою роботи є розроблений та впроваджений авторський навчальний тренінг «Основи міжособистісної взаємодії соціальних працівників у професійній діяльності. Як студенти комунікують із викладачами університету?». Реалізація експериментальної моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії включає оновлення робочих програм та вдосконалення змісту дисциплін «Тренінг групової згуртованості», «Тренінг комунікативності та асертивності», «Реабілітаційна психологія», «Соціальне лідерство та командування»; розроблення авторських текстів лекцій, мультимедійних презентацій тощо.

Дослідження, проведене в перебігу формувального етапу педагогічного експерименту, виявило дієвість моделі підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності. Використання t-критерію Стьюдента для статистичного аналізу підтвердило значущі відмінності між контрольною та експериментальною групами по всіх критеріях, що свідчить про ефективність запропонованих педагогічних умов та моделі.

Зафіксовано покращення здатності студентів застосовувати теоретичні знання в змодельованих та реальних професійних ситуаціях. Практико-орієнтована організація освітнього простору виявилася високоефективною, зокрема, завдяки: активізації участі студентів у освітньому процесі та підвищенню їхнього рівня комунікативної активності; розвитку навичок конструктивної взаємодії (діалогічні навички, аргументація, активне слухання, емпатія); розвитку здатності адаптувати комунікативні стратегії залежно від професійного контексту.

Загальні **висновки** дисертаційного дослідження узагальнюють здобутки здобувача, відповідають поставленим завданням, відзначаються належним науковим обґрунтуванням та логічно завершують теоретичне та експериментальне дослідження, якому притаманна наукова і практична значущість. Під час виконання дослідження мета дисертації була досягнута, а робота є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання. Не викликає сумніву наукова новизна дисертаційного дослідження І. С. Самосійного, яка полягає в тому, що:

– *вперше*: виокремлено та схарактеризовано методологічні підходи до підготовки майбутніх соціальних працівників (компетентнісний, практичний/діяльнісний, міждисциплінарний; трансферний; комунікативний; особистісно-професійний; психологічний); схарактеризовано нормативно-правову базу підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності; обґрунтовано педагогічні умови досліджуваного процесу (стимулювання ціннісно-рефлексійного ставлення до професійного саморозвитку у міжособистісній взаємодії; удосконалення змісту зазначеної підготовки на засадах міждисциплінарного, компетентнісного, комунікативного та психо-педагогічного підходів; організація практико-орієнтованого освітнього простору шляхом: а) впровадження інноваційних та удосконалених традиційних форм, методів та засобів навчання, передусім для розвитку комунікативності; б) пріоритетності методів розвитку емоційного інтелекту та саморегуляції психоемоційних станів; в) інтеграції аудиторної та позааудиторної роботи контексту міжособистісної взаємодії на основі реальних прикладів міжособистісної взаємодії у соціальній роботі); розроблено модель професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності; визначено компоненти (мотиваційно-ціннісний, когнітивний та операційно-діяльнісний), критерії (адаптивність, гнучкість у спілкуванні; критичність мислення; комунікативність; емоційний інтелект; психоемоційна саморегуляція; здатність до саморозвитку; розуміння

соціальних процесів; розуміння потреб клієнта; етичність поведінки; загальна готовність до професійної діяльності), показники та рівні підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності;

– *уточнено* зміст понять «взаємодія», «міжособистісна взаємодія», «підготовка майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності», «готовність майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності», «компетентність міжособистісної взаємодії у професійній діяльності соціальних працівників» та ін.;

– *здійснено порівняння* етичних принципів соціальних працівників, сформульованих у «Глобальній заяві IASSW про етичні принципи соціальної роботи» та «Етичним кодексом спеціалістів із соціальної роботи в Україні»;

– *удосконалено* форми, методи та засоби підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності;

– *узагальнено та розширено* теоретичний та практичний зміст підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності.

Відзначимо **практичне значення дослідження**, зокрема, розроблення і впровадження авторського навчального тренінгу «Основи міжособистісної взаємодії соціальних працівників у професійній діяльності. Як студенти комунікують із викладачами університету?»; комплексу авторських діагностичних методик діагностики стану готовності майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності.

Отримані результати дослідження можуть бути застосовані викладачами закладів вищої освіти в процесі підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії в професійній діяльності, а також під час розроблення стандартизованих освітніх програм, створення підручників і навчально-методичних посібників, у системі підвищення кваліфікації соціальних працівників тощо. Сформульовані у дисертації висновки й результати становлять підґрунтя для подальших наукових досліджень у галузі професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти.

Повнота викладення матеріалів дисертації у роботах, які опубліковані автором. Заслугує схвалення повнота висвітлення основних результатів дослідження у 9 наукових працях, з яких стаття у науковому виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз даних Scopus та/або Web of Science Core Collection, 4 статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 4 тези наукових доповідей.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Аналіз дисертації та наукових публікацій не виявив фактів академічного плагіату, фальсифікації, фабрикації чи будь-яких інших порушень принципів академічної доброчесності. Автором відповідним чином оформлено посилання на наукову літературу та нормативно-правові акти.

Висновки та пропозиції, що викликають певні сумніви, зауваження або вказують на окремі суперечності та можуть слугувати підґрунтям для дискусії під час захисту дисертації. Водночас, не дивлячись на відзначені досягнення, дисертація І. С. Самосійного не позбавлена певних недоліків та дискусійних положень, тому дозволимо висловити деякі зауваження та побажання:

1. У першому розділі спостерігається певне методологічне переобтяження та термінологічна дифузія (накладання понять). Автор виокремлює понад 15 методологічних підходів. Варто чіткіше диференціювати, які підходи є загальнонауковими, які – конкретно-науковими, а які є просто принципами чи складниками компетентнісного підходу (наприклад, етичний, гендерний або акмеологічний). Таке розмиття послаблює провідну методологічну матрицю дослідження.

2. У підрозділі 1.3 зайве, на нашу думку, приділена увага аналізу дотичних понять до ключових понять дослідження, такі як: «праця», «робота», «соціальна педагогіка».

3. У підрозділі 1.1 представлено особливості сучасної зарубіжної специфіки соціальної роботи, що визначає зарубіжні методологічні підходи до підготовки майбутніх соціальних працівників: Великої Британії, Франції, Канади, Австралії, Швеції, Швейцарії, Індії. Для посилення наукової новизни та практичної трансферабельності було б доцільніше

розкрити конкретні приклади успішних підходів та чітко зазначити, які саме елементи цих підходів були адаптовані або трансформовані в авторську модель.

4. З огляду на те, що експериментальна робота була організована на базі декількох закладів вищої освіти, було б доцільним презентувати результати відповідного експерименту у кожному закладі.

5. У підрозділі 3.3 представлено аналіз результатів експериментального дослідження підготовки майбутніх соціальних працівників до міжособистісної взаємодії у професійній діяльності. На нашу думку, варто було б підсилити статистичну інтерпретацію результатів.

Висловлені зауваження і побажання мають рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження.

Загальний висновок. Дисертація відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами), а її автор Самосійний Ілля Сергійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка».

Рецензент професор кафедри соціальної роботи та реабілітації Національного університету біоресурсів і природокористування України, доктор педагогічних наук, професор Тетяна ГРИГОРЕНКО